

HOOFSTUK 4

KUNSTERAPIE AS PEDOTERAPEUTIESE TEGNIEK

4.1 INLEIDING

" They paint what they experience
they experience what they paint"
(Jameson 1968:61)

Kunsterapie het volgens Wadeson (1982:327) reeds in die prehistoriese tyd begin. Die gebruik om ekspressie te gee aan dit wat beleef word en voorstellings deur kuns is so oud soos die mensdom self.

Freud en Jung kan beskou word as die eerste psigoterapeute wat die gebruik van kuns as 'n terapeutiese hulpmiddel beskryf het. Beide het opgemerk dat kliënte in baie gevalle nie die vermoë het om hul drome in taal uit te druk nie, maar dat hulle dit grafies kan weergee en simbolies daaroor kan praat (Wadeson 1982:328) Die meeste skrywers skryf oor kunsterapie binne die raamwerk van Freud en Jung se teorieë.

Kunsterapie soos wat ons dit vandag ken, het in die tydperk 1930-1950 ontstaan. In hierdie tydperk het psigoterapeute toenemend begin eksperimenteer met kuns as 'n wyse waarop kliënte ekspressie aan hul gevoelens kon gee. In die 1960's het die idees versprei en is die American Art Therapy Assosiation gestig. In die omgewing van 1970 is die eerste formele opleidingskursusse vir kunsterapeute begin (Wadeson 1982:328).

Die begrip "kunsterapie" is reeds in Hoofstuk 1 volledig gedefinieer. Die nut van kunsterapie word duidelik in die onderstaande aanhaling weerspieël:

Susanne Lager (vergelyk Kramer, 1979:140) skryf: "The primary function of art is to objectify feeling so that we can contemplate and understand it. It is the formulation of so-called inward experience, the inner life that is impossible to achieve by discursive thought, because its forms are incommensurable with the forms of language. This dialogue between creator and creation has no exact parallel in verbal psychotherapy."

In kunst terapie gaan dit nie oor die algemene standaard wat daar aan kunswerke gestel word nie, dit gaan oor die inligting wat die persoon oor homself deur middel van die kunswerk projekteer. Ekspresie d.m.v. kuns is selfgeïndiseer en spontaan (Coetzee, 1986:51).

Coetzee (1986:45) maak uit 'n verskeidenheid van literatuur die gevolgtrekking dat kuns die kliënt 'n kans gee om homself uit te druk deur 'n medium wat minder direk en angsvol is as spraak.

Lowenfeld en Brittain (1975:18) skryf dat kuns 'n houding teenoor die lewe is. Dit is 'n wyse waarop gevoelens en verhoudings geformuleer en uitgedruk kan word. Kuns is die realisering van beide eksterne en innerlike patrone. Die geleentheid om jouself uit te druk deur kreatiwiteit bied 'n sosiaal aanvaarbare wyse waardeur jy kan sosialiseer.

Robbins (1980:13) is van mening dat 'n sinvolle terapie= sessie heelwat ooreenkomste het met 'n kunswerk. Beide het meervuldige psigiese vlakke en vrystelling van energie wat uitgestraal word rondom die aksis van vorm en inhoud. In enige sessie kan daar in die terapeut-kliënt kommunikasie verbale en nie-verbale seine gegee word, wat ontleed kan word binne die kunsveld se parameters van aangesig, klank en beweging; ritme, toonhoogte, in kleur, tekstuur en vorm, in spierspanning, energie en ruimtelike oriëntering.

Die self en voorwerp representasies is kompleks ruimtelik, perspektueel, en affektiewe konfigurasies wat nie maklik gereduseer kan word tot liniêre denke nie (Robbins 1980:26).

Denis de Rougemont (vergelyk Coetzee 1986:9) is van mening dat 'n mens nie slegs met sy verstand dink nie maar ook met sy hande. Die hande maak nie net dinge nie, maar is ook die belangrikste deel van die liggaam waarmee daar kontak gemaak word met die mense en dinge in sy wêreld.

4.2 KREATIWITEIT

Kreatiwiteit is 'n integrale deel van die proses waar kunswerke geskep word. Dit is belangrik dat daar gekyk moet word na enkele uitsprake oor kreatiwiteit.

Om te maak (to create), beteken om nuwe realiteite te beleef, maar ook om die oue te verander en te ontgroeï. In hierdie proses van kreatiwiteit is ons konstant besig om nuwe dimensies van ons bestaan te ontdek, deur sekere ongekarteerde gedeeltes van ons bestaan na vore te bring, te eksplloreer, ons daar in te leef, en om dit te integreer by ons geïntegreerde self (Coetzee 1986:3,40; Van Zyl 1988:53; Dalley 1987:10).

" One relatively permanent facet that specifically characterises human life is man's ability to make, to create and to procreate; to first look at structure and function, then to take from his existence, to use his imagination, his creativity, to construct and reconstruct, to express, to put his own unique and very personal mark outside his body" (Coetzee 1986:15).

Kreatiwiteit en groei impliseer beide beperkings en moontlikhede. Die proses van konkretisering (om gevoelens en vrese te benoem en daaraan substansie te gee deur die kreatiewe proses) is ego-opbouend. Verbeelding is nodig om

kreatief te kan wees, en oorspronklikheid word deel van kreatiwiteit wanneer die innerlike leefwêreld van die maker deel word van die proses. Voorstellings kan dus gesien word as 'n subjektiewe en baie persoonlike handewerk wat teenwoordig is in talle alledaagse handelings en baie ander vlakke van funksionering (Robbins 1980:92-96). Wadeson (1982:330) is van mening dat die kreatiewe proses psigiese energie vrystel. Sy noem byvoorbeeld dat volwassenes na 'n dag se vermoënde werk, nuwe energie kry tydens kunstherapie sessies.

4.3 KUNS AS PROJEKSIEMEDIUM

Van Lennep (vergelyk Coetzee 1992:5) beskryf projeksie as:

"Projection, in the normal psychological sense, can be defined as the attribution of qualities, affects, modes of behaviour, attitudes and relationships, which apply more to the person judging than to the person or persons being judged".

Van Niekerk (1978:128) omskryf projeksie as volg:

" Projeksie raak inderdaad die blootlegging van die diepere momente van persoonwees, en daardeur openbaar die kind eintlik sy ware wêreldverhoudinge, deurdat hy sy ware gevoelens en gedagtes aan iemand of iets anders toeskryf."

Lubbers (1960:34) noem dat die kind tot ekspressie kom deur uitbeelding. Die kind kommunikeer deur die beeld, die verskyningswyse van die wêreld om hom heen in sy praktiese karakter, en in sy beeld gee die kind 'n mens 'n ander toegang tot sy personale wêreld. In die medemenslike wêreld is daar beelde en begrippe. Die funksie van begrippe is om die beelde te beskryf en te omskryf.

Lubbers (1960:33-35) skryf dat die "beeld" wat die kind gebruik ook beskryf kan word as 'n simbool. Hy definieer 'n simbool as "... een in ons beleven gevonden vormsel, hetzij uit de buitenwereld stammend, hetzij uit de binnewereld oprijzend, dat een nog niet gekende samehang op de meest adequate wijze uitdrukt." Deur die simbool kan die mens met ander wees, omdat die ander se lewe sy voltrekking in simbole vind.

Van Schalkwyk (vergelyk Coetzee 1992:5) het bevind dat die kind spesifieke betekenis, aan die simbole wat hy self skep, toeken. Van Wyk (1974:78) noem dat hoe duideliker die taal word wat die beelde spreek, hoe duideliker kan die kind die beleving buite homself plaas. Hy kan hom meer daarvan distansieer en daarteenoor stelling inneem, maar dan nog steeds in beeld en word dit nie in woorde uitgespreek nie.

Die terapeut moet nooit die simbole vir die kind interpreteer nie. Die kind hoef nie daarvan bewus te wees dat sy simbole die werklikheid verteenwoordig nie. Wanneer die kind gereed is vir direkte pedoterapie sal hy self die probleem verwoord (Van Zyl 1988:49; Wadeson 1982:329).

Wanneer die kind sy probleem gekonkretiseer het en beelde gevorm is, vind kommunikasie in terme van hierdie beelde plaas. Hierdie kommunikasiewyse word beeldkommunikasie genoem. Hierdie tipe kommunikasie is vir die kind 'n veilige wyse waarop hy 'n oplossing vir "iemand anders se probleem" soek (Van Zyl 1988:49). Tydens beeldkommunikasie vra die terapeut die kind uit omtrent die simbole wat voorkom. Deur middel van beelde kan die terapeut deelneem aan die kind se personale singewing. Beeldkommunikasie kan vrylik uitgebrei word. Die kind kan telkens nuwe simbole tot sy geprojekteerde wêreld voeg. Die kind se ou betekenis moet eers uitbrei voordat hy nuwe betekenis kan opbou.

Deur middel van projeksie en identifikasie ontstaan daar 'n verhouding tussen die kind en sy werk (Coetzee 1988:14-47).

Jong kinders se skilderye as projeksie van kreatiewe kwaliteit is 'n refleksie van hulle innerlike lewe op 'n baie direkte wyse. Byna elke tekening van 'n kind indien van naderby beskou is betekenisvol. In hul gebruik van kleur, lyn, vorm en ruimte, druk kinders hul uit ten opsigte van:

- * hul geïndividualiseerde, hoogs subjektiewe ervarings; en
- * basiese ooreenkomste tussen die tekeninge wat moontlik kan suggereer dat die kern van die ooreenkomste diep in die menslike siel lê. (Alschuler en Hattwick 1969:3-4; Van Niekerk 1978:129; Haworth 1990:9).

Bepaalde aspekte van die mees persoonlike wêreld word steeds deur die wêreld self bepaal, en selfs in die mees objektiewe en toereikende konstruksie is daar altyd 'n persoonlike betekenis (Van Niekerk 1978:137; Dalley 1987:9).

Van Lennep (vergelyk Van Niekerk 1978:137) maak vyf onderskeidings ten aansien van die projeksieverskynsel:

- * projeksie as waarneming;
- * projeksie as hallusinasie en aanverwante verskynsels;
- * projeksie as oordrag of verplasing;
- * projeksie as organisasie of strukturering van die waarnemingsveld; en

* projeksie as toeskrywing.

Soms is dit moeilik om gevoelens op 'n ander persoon te projekteer. 'n Konkrete omgewing/objek maak projeksie andersins moontlik (Dalley 1987:17; McNiff 1988:34).

Kindertekeninge lei tot ordening van die kind se leefwêreld. Die kognitiewe moontlikhede word inge oefen deurdat die leerwyses sig voltrek. Alvorens enige leer kan plaasvind is 'n stabiele affek van uiterste belang (Van Zyl 1988:4).

Deur die kind geleentheid te gee tot vrye ekspressie, kan die terapeut uitvind wat op daardie oomblik in die kind se ervaringswêreld aangaan (McNiff 1988:17). Wadson (1982:336) noem vrye ekspressie die grondslag van kunstherapie.

Wanneer die kind komponente van sy leefwêreld in sy tekeninge (kuns) weergee, gee hy uiting aan die gevoelens wat hy beleef wanweë sy verhoudings met die wêreld. Wanneer hy aan sy gevoelens uiting kan gee, kan dit aanleiding gee tot groter affektiewe stabilisering (Van Zyl 1988:5).

Kinders gebruik verf en kryt om ervarings en preokkupasies wat in hul gedagtes is en wat hulle nog nie in woorde kan uitdruk nie, te kommunikeer. Dit kan wees omdat die belewinge nog op 'n affektiewe vlak is en nog nie op kognitiewe vlak verwerk is nie, of omdat die kind nie oor die nodige woordeskat (dink aan die dowe kind) beskik om homself uit te druk nie. Kinders verf of teken daardie emosies en belewings wat in hul roer en opwel en wat hulle dwing om ekspressie daaraan te gee. Kinders verf of teken oor die algemeen die "seer en geluk in die lewe" (Alschuler en Hattwick 1969:5-7)

Kinders projekteer dikwels hul gevoelens oor die volgende in hul tekeninge (Alschuler en Hattwick 1969:73):

* 'n baba wat verwag word of wat gebore is; en

* jaloesie en mededinging tussen broers en susters.

Calon (vergelyk Van Wyk 1974:68) wys op die klassieke betekenis van katarsis en mimesis; "niet alleen een ontladen en verlicht worden van wat aanvankelijk beklemde, maar een herordening en regulatie die bewerkt worden juist bij het oproepen en stimuleren van het affect. Dit opwekken en tot uiting brengen van het affect vindt plaas op een zeer bepaalde wijze naamlik deur middel van mimesis, de uitbeelding van een gebeuren." Groningen (vergelyk Van Wyk 1974:68) is van mening dat die kind deur spel (kuns) gouer tot katarsis van emosies kom as in die alledaagse lewe.

Schavarien (1987:76) tref 'n vergelyking tussen die kunswerk en die Bybelse sondebok. Soos wat die Bybelse mense hul sondes op die sondebok geprojekteer het, so word die persoon se negatiewe gevoelens op die kunswerk geprojekteer. Soortgelyke rituele kom ook by ander volke voor. Die betekenis van die simbole in kunswerke het 'n sterk kulturele inslag.

Shavarien (1987:82) onderskei tussen twee tipes uitbeeldings in kunstherapie:

* die diagrammatiese tekening. Dit is bloot ekspressief van aard. Dié tipe tekening word gebruik om 'n begrip, wat nie in woorde beskryf kan word nie, te demonstreer byvoorbeeld die gesiggies in FIGUUR 3.3; en

* die projektiewe tipe kunswerk. Dié beelde lok emosie uit by beide die kunsteraapeut en die kliënt.

Trujeksie is die proses waartydens die kind die simbole wat hy tydens projeksie geskep het "terugkaats" na homself toe. Die terapeut manipuleer die simbole ten einde gunstige

verhoudings te konstrueer. Betekeniswysiging in terme van betekenisoordrag vind nou via die simbool op indirektiewe wyse plaas. Die simbole hou vir die kind geen bedreiging in nie omdat hulle self deur die kind geskep is, en dus vir hom bekend is (Coetzee 1992:5).

VOORBEELD 4.1

'N VOORBEELD VAN HOE KIND TEKENINGE GEBRUIK OM HAAR GEVOELENS TE PROJEKTEER

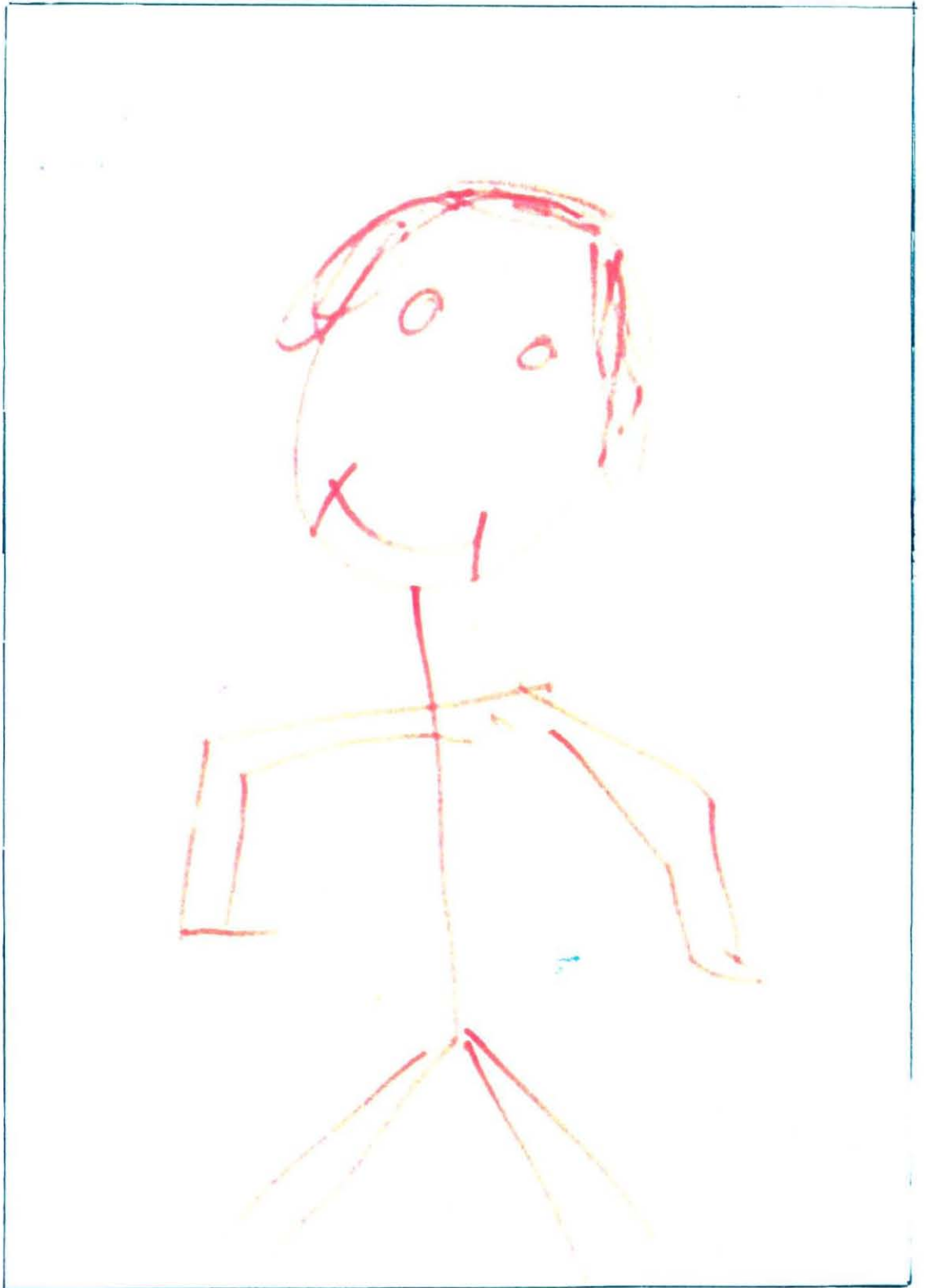
Tydens haar internskap by Transoranje-skool vir dowes het die navorser die volgende voorbeeld, waar die kind se gevoelens duidelik geprojekteer word deur tekeninge, teëgekrom:

Desirè is 'n dogter van 10 jaar oud. Sy is neurologies en gehoorgestremd as gevolg van ernstige meningites wat sy op vierjarige ouderdom opgedoen het. Na die meningites moes sy weer van voor af leer om te loop, te eet en te praat.

Sy is in pleegsorg by haar ouma geplaas. Dit wil voorkom asof die ouma nie Desirè se gestremdheid wil aanvaar nie. Die ouma is in 'n sekte kerk en sy dra allerlei vreesaanjaende godsdiens idees aan die kind oor. Op 'n stadium is Desirè in 'n skool vir normaalhorende leerlinge geplaas en toe sy nie vorder nie was sy vir sowat 'n jaar onwettig uit die skool gehaal.

By opname in Transoranje-skool was Desirè verskrik en angstig. Sy het wantrouig op die grond gesit en haar besittings vasgeklou. Sodra iemand naby aan haar gekom het, het sy histories geraak. Sy het geweier om enigsins saam te werk.

FIGUUR 4.1 MANNETJIE

FIGUUR 4.2 MEISIE

Na sowat 'n uur het sy uiteidelik ingestem om vir die navorser 'n tekening te maak (FIGUUR 4.1). Die tekening weerspieël haar gevoelens van onsekerheid, afweerhouding en verwerping.

Daar is besluit om Desirè in pleegsorg by ander gebalanseerde ouers te plaas. Die gesin het Desirè aanvaar en het haar met begrip en liefde hanteer. Desirè is in 'n uitstekende onderwyseres, wat ervaring van ernstig gestremde kinders het, geplaas. Desirè is gestuur vir 'n neurologiese ondersoek en gepaste medikasie is voorgeskryf. Sy het twee keer per week pedoterapie-sessie bygewoon waar daar grotendeels van kuns gebruik gemaak is.

Na ongeveer 6-maande het die kunsonderwyseres (Olivier 1992) FIGUUR 4.2 aan die navorser getoon. Die tekening weerspieël die gevoelens van 'n gelukkige gestabiliseerde dogtertjie. Desirè het soos handomkeer verander. Sy is vrolik, gewillig om saam te werk en is nie meer agressief en angstig nie.

4.4 DIE DOEL VAN KUNSTERAPIE

Kunsterapie is 'n uitdrukking van die terapeut se behoefte om meer te weet van uitbeeldings en persone en om meer daarmee te kan doen (McNiff 1988:6)

Die oorkoepelende doel van alle ekspressiewe terapieë is om kongruensie tussen die kliënt se innerlike wêreld en sy uiterlike gedrag te bewerkstellig (Robbins 1980:10).

Die doelstellings, ontwerp en duur van kunsterapie sal afhang van die individu aan wie die hulp verleen word, die omgewing/situasie waarin die terapie plaasvind en die tipe materiaal wat gebruik word (Wadeson 1982:336).

4.5 DIE KUNSTERAPEUT

Die opgaaf van die kunsterapeut word deur Van Zyl (1988:66) in haar verhandeling bespreek:

- * die terapeut moet die kind aan kunsteraapie voorstel;
- * die kind moet bewus gemaak word van die insette wat hy moet lewer;
- * die kind moet bewus gemaak word van die feit dat pedoterapie tot sy voordeel strek;
- * die pedoterapeut moet dit onder die kind se aandag bring dat hy graag sal wil hê dat die kind hom moet kom besoek;
- * die terapeut moet streef na 'n onbevooroordeelde houding, wat impliseer dat hy alle kinders en alle ouers moet aanvaar;
- * die terapeut moet bewus daarvan wees dat hy sy eie waarde en normstrukture het, maar mag nie waarde uitsprake teenoor sy kliënte maak nie;
- * die terapeut moet tydens die terapieverloop die verklarings en simbole in die kunswerke ontknoop;
- * die terapeut moet sorg dat hy deurgaans op die golflengte van die kind is;
- * kontrole moet deurgaans gedoen word;
- * die terapeut moet leier en volgeling wees. Hy moet dat die kind hom aan die hand van die simbool lei, maar hy moet die kind begelei om die verstelde betekenis op te hef;

- * die terapeut moet altyd bedag wees op inligting omtrent die kind en sy ouers;
- * die terapeut moet observeer;
- * die terapeut moet die kind se werk hoog ag;
- * die terapeut moet die kommunikasie laat vloei; en
- * die terapeut moet toesien dat die omgewing homself leen tot kunsterapie.

Die terapeut kan verhouding met die teruggetrokke kind stig deur te wys dat hy haar tekening aanvaar. Deur die aanvaarding van haar tekening, kan die kind voel dat sy ook aanvaar word (Schavarien 1987:88).

Die kunsterapeut moet ervaring hê van die observasie van die werk van ander kunsterapeute (McNiff 1988:24).

Die terapeut wat betrokke is by drama/kunsterapie moet die raamwerk waarbinne die terapie plaasvind borg, maar hy moet ook deel word van die situasie, sonder om minder waar te neem wat aangaan. Indien hy groepsterapie doen moet hy deurgaans bewus bly van die gevoelsmomente in die groep en bewus wees van enige veranderings wat in die groep mag plaasvind (Jennings 1979:6).

Wadson (1982:332) en Jameson (1968:79) voel dat deeglike opleiding van kunsterapeute van groot belang is. Hulle noem dat, alhoewel sommige skole voel dat die kunsterapeut kunsopleiding moet hê en self 'n kunstenaar moet wees, dit nie 'n vereiste is vir kunsterapeute nie.

Wadson (1982:332) stel voor dat die kunsterapeut:

- * persoonlike ervaring van kunsterapie moet ondergaan

om sodoende onbevooroordeeld te kan wees;

- * gemaklik moet voel met kunsmateriaal;
- * bewus moet wees van eie betekenisgewing sodat eie betekenis nie in 'n kunswerk geprojekteer kan word nie;
- * empatie sal hê vir die kliënt se behoeftes; en
- * sensitief sal wees vir die plek van die kunswerk in die terapeutiese verhouding.

Dit is belangrik dat die kunsterapeut bewus moet wees van die simbole, religieuse gebruike en mites binne 'n spesifieke kind se kultuur. Hy/sy moet bewus wees van die stereotipe karakters wat in die media voorkom. Indien 'n kind byvoorbeeld 'n karakter uit 'n televisieverhaal teken moet die terapeut nie die kunswerk as waardeloos beskou nie, maar moet hy die kind se betekenis rondom die figuur bepaal (McNiff 1988:19).

Kunsterapeute moet daarteen waak om in 'n spesifieke psigologiese teorie vasgevang te word en kunswerke rigied volgens die teorie te interpreteer. Dit is belangrik dat daar eerder na die kliënt se woorde geluister moet word en dat daar op fenomenologiese wyse na die tekening gekyk moet word. Die tipe kunsmateriaal wat gebruik word, skep ook 'n unieke ekspressiewe waarde aan die kunswerk (McNiff 1988:46-49)

VOORBEELD 4.2

VOORBEELD WAAR DAAR OP 'N LUKRAKE WYSE NA DIE INHOUD VAN 'N TEKENING GEKYK IS EN DIE INHOUD FOUTIEF GEINTERPRETEER IS

Die navorser het byna 'n groot oordeelsfout gemaak deurdat sy ook te teoriegebonde was. 'n Dowe seun het 'n gesinstekening gemaak waarin daar 'n persoon was wat hy sonder arms geteken het. Sy het onmiddelik die gevolgtrekking gemaak dat daar verhoudingsprobleme tussen die seun en die betrokke persoon is en dat sy dié gegewe kan gebruik as inhoud tydens die terapie beplanning. Tydens die volgende sessie het sy die seun uitgevra oor die gesin en hy noem toe dat sy moeder se kêrel sy arms in 'n ongeluk verloor het. Die verhouding tussen die seun en sy ma se kêrel was goed.

Die kunswerk ontlok emosie by die terapeut (Dalley 1987:19). In baie gevalle is die terapeut se gevoelens in takt met die kliënt s'n. Dit is die grondslag van intuïsie. Die terapeut moet nogtans waak teen die interpretasie van die kunswerk en toelaat dat die kliënt homself kenbaar maak deur die simbole in sy kunswerk. Die ervare terapeut kan goed deurdenkte oop vrae aan die kliënt vra (Wadeson 1982:333).

Wadeson (1982:335) beveel aan dat die kunsteraapeut verkieslik nie moet deelneem aan die skeppende proses nie, want:

- * die situasie wat verken word is die kliënt s'n en nie die terapeut s'n nie;
- * vir die kliënt met 'n swak selfbeeld en min talent ten aansien van kuns, kan die terapeut se mooier kunswerk intimiderend wees;

- * die maak van 'n kunswerk deur die terapeut kan waardevolle terapietyd mors; en
- * die terapeut is te besig met sy eie kunswerk om die kliënt tydens die skeppingsproses te observeer.

Die terapeut het in sommige gevalle wel nodig om aan die skepende proses deel te neem. Wadeson (1982:335) noem ter staving van die aanname die volgende twee voorbeelde:

- * groepterapie. Soms is dit nodig vir die terapeut om deel te neem aan die skeppende proses in die groep sodat hy deel van die groep kan word; en
- * kommunikasie wyse: Indien die terapeut en die kliënt probleme ervaar om te kommunikeer kan daar van tekeninge vanaf beide kante gebruik gemaak word om te kan kommunikeer.

4.6 KUNS AS DIAGNOSTISERINGSMEDIUM

Deur die kind uit te nooi om te teken word die terapeut deelnemer aan die kind se wêreld. Tekenend word die kind se beperkte wêreld uitgebrei. Die opvoedkundige-sielkundige skep 'n ontmoetingsgeleentheid tussen hom en die kind. Die kind moet spontaan begin teken. Indien daar weiering is moet die kind nie gedwing word om te teken nie maar moet die terapeut op 'n ander wyse te werk gaan om die kind te probeer help (Van Niekerk 1978:129). Volgens Bloom (vergelyk Van Niekerk 1978:129) is kuns vir die kind 'n "pynlose" manier om uiting aan sy probleme te gee.

Daar moet tydens analise en evaluering nie slegs na die uiterlike (hoe onvolmaak die tekeninge ook mag wees) gekyk word nie, maar daar moet gepoog word om die kind se intensie daarmee te begryp. Diagnostisering kan gedurende die verloop van verdere sessies deurgaans gedoen word (Wadeson 1982:339; McNiff 1988:7).

Die menstekeninge is van die gewildste projeksie media wat gebruik word by die diagnostisering van dowe persone. Daar is deur navorsing gevind dat daar geen beduidende verskil is tussen die menstekeninge van dowe kinders en die van horende kinders nie. (Daar is byvoorbeeld nie deur die dowe kinders meer op die ore of mond gekonsentreer as deur die horende kinders nie.) Die toets is gewild omdat die volgende kenmerke het (Cates 1991:31):

- * dit is maklik om te administreer;
- * die intuïtiewe toepas van 'n visueel-ruimtelike tegniek met 'n populasie wat oorwegend op visueel-ruimtelike inligting staatmaak; en
- * konstante betroubaarheidsfaktor.

Alschuler en Hattwick (1969:14) noem aspekte van kinders se tekeninge wat die terapeut in ag moet neem:

- * kleur kan 'n aanduiding gee van die graad en aard van die intensiteit van 'n kind se emosionele lewe;
- * lyn en vorm kan dui op:
 - die hoeveelheid energie waaroor die kind beskik;
 - die mate waarop die kind kontrole kan toepas;
 - die rigting waarin die kontrole werk; en
 - kleur, lyn en vorm saam geïnterpreteer kan 'n aanduiding wees van die balans wat bestaan tussen die kind se impulsiewe dryfkrag aan die een kant en sy overte, gekontroleerde gedrag aan die ander kant.

Alschuler en Hattwick (1969:153-154) noem dat die terapeut ook op die volgende ten opsigte van die kind se kunswerke moet let:

- * vokalisering en uitinge tydens die maak van die tekening;
- * liggaamsgebruik (steek die kind sy tong uit, beweeg die liggaam baie, balans, ens.);
- * die kind se reaksie teenoor sy produk;
- * watter werke hy graag huis wil toe neem; en
- * hoe lyk die kind se selfportret.

Anastasi (vergelyk Cates 1991:31) lewer kritiek oor die gebruik van die menstekeninge as diagnostiseringsmedium:

- * die interpretasie van die tekeninge is baie subjektief van aard; en
- * die interpreteerder van die toets moet hoogs opgeleid wees.

Kinders se kunswerke mag nie as enkele maatstaf gebruik word as diagnostiseringsmiddel nie. Dit is belangrik dat ons voordat daar na die kind se tekeninge gekyk word, eers 'n beeld van die kind se agtergrond en gedrag moet kry. Daar moet gewaak word teen etiketering (Wadeson 1982:339; McNiff 1988:7). Alschuler en Hattwick (1969:4-5) maak terapeute attent op die volgende probleme wat kan ontstaan by die lukrake interpretasie van kindertekeninge:

- * die algemene mening is dat jong kinders dieselfde gedrag openbaar as wat daar deur die tekeninge weerspieël word. Dit kan egter gebeur dat sommige

kinders hul gevoelens onderdruk en dit slegs weer=spieël in hul tekeninge;

- * sommige kinders teken eksterne stimuli na, eerder as om hul innerlike deur die tekening te weerspieël; en
- * daar moet gewaak word om slegs na 'n enkele aspek (kleur, lyn, vorm en ruimte) van die tekening te kyk. Die verskillende aspekte van 'n tekening moet as 'n geheel geïnterpreteer word.

Die kind wat nie wil teken nie vrees kritiek (wat hy dalk al voorheen gehad het) of dit kan ook wees dat die kind nie weet hoe om, dit wat hy wil teken, te teken nie. Indien die kind nie na aanmoediging wil teken nie, kan die terapeut die kind met 'n inleidende tekening help. Sodra die kind ervaar dat hy veilig is om sy insette te lewer sal hy meer gewillig wees om te teken (Van Zyl 1988:82).

4.7 DIE VERBAND TUSSEN KUNS, TAAL EN KOMMUNIKASIE

Waar verbale kommunikasie 'n probleem is, sal tekeninge as kommunikasiewyse heelwat probleme oorkom (Van Zyl 1988:40). Kunstherapie kan op 'n suiwer nie-verbale vlak werk. Daar is tye wanneer woorde nie nodig is nie (McNiff 1988:21).

Wanneer 'n kind teken (verf, dans, mimiek,...) skep hy 'n eie unieke simbolestelsel. Anders as taal is tekeninge individueel en moeiliker kommunikeerbaar. Raakpunte tussen taal en tekeninge is (Van Zyl 1988:6):

- * beide is wyses om betekenis aan ander oor te dra; en
- * albei is draers van affek.

Tekeninge bevat unieke simbole terwyl taal universele simbole bevat. Deur middel van die universele simbole kan

die unieke simbole aan buitestaanders bekend gemaak word. Dit is belangrik om te luister wat die kind se uitinge is tydens die teken proses. Deur middel van verbale kommunikasie kan tot by die onderliggende intensies van die boodskap gedelf word. Dit geld ook vir die tekeninge van jonger kinders, selfs al is hulle taalvaardigheid beperk (Van Zyl 1988:38). Dit kan gebeur dat daar onverwagte inligting uit die kunswerk voortspruit, wat die skepper daarvan nie besef het nie (Wadeson 1982:330).

Die ontwikkeling van taal en tekenvaardighede gaan volgens Van Zyl (1988:6) hand aan hand. Die navorser wil uit ervaring die aanname maak dat die dowe kind se tekenvaardigheid verder ontwikkel is as sy verbale taalvaardigheid.

Omdat die kind (veral die dowe kind) se verbaliserings- en redeneringsvermoë nog in wording/beperk is, gebruik hy sy tekeninge om sy betekenis aan ander te kommunikeer. Gedagtes, gevoelens en emosies kan dus op 'n nie-verbale wyse gekommunikeer word. Projeksies word ook deur middel van tekeninge (kuns) oorgedra (Van Zyl 1988:6; Dalley 1987:3; Case 1987:37). 'n Prent/kunswerk kan die aanknopingspunt van 'n gesprek wees (McNiff 1988:27).

As 'n kind verbaliseer, maak hy gebruik van liniêre kommunikasie. Ekspresie deur middel van kuns het nie nodig om die reëls van taal (grammatika, sintaksis en logika) te gehoorsaam nie. In kuns vind verhoudings ruimtelik plaas. As 'n kind byvoorbeeld mondeling van sy familie wil vertel kan hy net oor sy ma, dan oor sy pa ens. vertel. 'n Tekenning van sy gesin kan op een oogopslag baie meer inligting weergee, omdat die kunswerk 'n voorstelling van die gesin in een ruimte is (Wadeson 1982:330).

Tekeninge kan gebruik word om vir die dowe kind taal aan te leer. Deur middel van tekeninge word daar byvoorbeeld aan die kind getoon hoe sekere klanke klink. Die

spraakterapeute by Transoranje-skool maak byvoorbeeld gebruik van 'n reeks tekeninge wat die stand van die mond aandui wanneer 'n bepaalde klinker uitgespreek word. FIGUUR 4.3 (Acres 1979:23) is 'n voorbeeld van die sketsies wat deur die spraakterapeute gebruik word.

FIGUUR 4.3

VOORBEELD VAN DIE DIAGRAMME WAT GEBRUIK WORD OM TAAL VIR DIE DOWE KIND AAN TE LEER

KONSONANTE				
p /p/ pot	b /b/ bus	m /m/ nuis	v /v/ vis	w /w/ wiel
k /k/ kat	g /g/ berge	ng /ŋ/ slang	ç /ç/ gieter	x /x/ gom
t /t/ tier	d /d/ dak	n /n/ news	tʃ /tʃ/ tjek	ʃ /ʃ/ jas
l /l/ loop	r /r/ rot	ʃh /ʃh/ ʃjinees	s /s/ son	z /z/ Zoeloe

KODE
 stemhebbend: kort lank
 stemloos —
 mondrönding
 friksie
 vibrasie
 sagteverhemelte
 foneen //

(Acres 1979:23)

4.8 DIE VERBAND TUSSEN KUNS EN SPEL

"It seems that play can flow into art, and art into play" (Case 1987:67).

Spel en fantasie - om mense te help om hulle kinderlike self bloot te stel - is 'n sentrale gegewe in kunstherapie.

Spel en fantasie kan voorbereiding vir die lewe wees, eerder as 'n ontsnappingswyse daaruit (Hall 1987:164)

Die doelstellings van kunstherapie met kinders, is baie dieselfde as die doelstellings van speltherapie. Die kommunikasie wyse in albei die tegnieke is gewoonlik deur fantasie (Wadeson 1982:394).

Jennings (1979:3) noem dat daar na kreatiwiteit en verbeelding by die jong kind gewoonlik na spel verwys word.

Kinders se spel is baie keer rollespel waar situasies wat later in die lewe sal gebeur uitgebeeld word. Erikson (vergelyk Jennings 1979:3) skryf dat spel die mikrokosmos van die makrokosmos is. Spel is 'n belangrike element van die gebruik van kuns as terapeutiese middel by alle ouderdomme.

'n Ruimte vir die voltrekking van die spel (kuns) word simbolies ten opsigte van die omgewing afgebaken. Die mens soek in die "nergens" houvas op die "ergens" van die feitlikheid van die lewe. Die illusiewe ruimtelike karakter van die speelwêreld beteken geen gemis aan realiteit nie, maar wel die verowering van meer en meer realiteit. Daarom is speel 'n besondere wyse van ontsluiting van die werklikheid (Van Wyk 1974:9-10). Daar word van die kind tydens die kunsteriesessie verwag om "spelend" met die materiaal om te gaan. Van Wyk (1974:9-10) se uitspraak oor speltherapie is dus ook van toepassing op kunstherapie.

Kinderspel beweeg tussen twee grense; aan die een kant is die grens van die werklikheid en aan die ander kant is die grens van die onwerklike, van loutere fantasie. Die spel word voltrek om die spel in beelde, om die heen en weer tussen beeld en werklikheid. Die wesentlike van spel lê nie hierin dat byvoorbeeld die houtblokke iets uitbeeld nie, maar dit gaan veral om die heen en weer van die beweging

tussen beeld en die werklikheid.

Kuns ontstaan dus nie as spel nie, maar soos kultuur in spel. Die beeld bring 'n hoër realiteit tot sigbaarheid (Van Wyk 1974:13-16). Om dit wat die kind probeer uitbeeld, te kan verstaan moet daar onderskei word tussen die eie leefwêreld van die kind en die universele leefwêreld. Die universele leefwêreld is die grond van alle wetenskap, die wêreld van voorwetenskaplike ervaring as potensiële beleweniswêreld en dus ook potensiële eie leefwêreld. Die eie leefwêreld is die naïewe leefwêreld, die spontane lewenswerklikheid, die leefwêreld wat deur elke subjek intensioneel gestig en gekonstitueer word en wat op sy beurt steeds weer potensiële beleweniswêreld is (Van Wyk 1974:39; Dalley 1987:20; Case 1987:67).

Dalley (1987:20-21) vergelyk spel en kuns:

- * beide vind buite die liggaam plaas;
- * kuns en spel is werk in die kind se oë. Op dié wyse verken hy sy wêreld en eksplorieer hy dit;
- * die kind se natuurlike wyses om uitdrukkings aan sy gevoelens te gee is deur spel en kuns;
- * angswekkende situasies vind op simboliese wyse plaas sodat dit minder traumaties is;
- * albei is spontane aksies en moet spontaan geïnduseer word;
- * onbewuste inligting kan bewus gemaak word; en
- * tydens spel en kuns is die kind vry om kreatief te wees.

4.9 DIE VERBAND TUSSEN KUNS EN PERSEPSIE

In 'n kind se kreatiewe aktiwiteite is die ontwikkelingstand van persepsie sigbaar. Alle waarneming vind via die die sintuie plaas (Van Zyl 1988:10-12):

- * visuele persepsie: visuele waarneming is die belangrikste sintuiglike funksie wat by die skeppende aktiwiteit betrokke is. Dit dra by tot sensitiwiteit ten opsigte van kleur, vorm en ruimte;
- * kinestese en haptiese persepsie: dit behels van eenvoudige liggaamsbewegings tot hoogsontwikkelde gekoördineerde bewegings (die aktiwiteite is veral van belang vir die opbou van 'n goeie liggaamsbeeld); en
- * ouditiwe persepsie: Kinders met verminderde gehoormoontlikhede is minder in voeling met hulle fisiese omgewing as ander kinders. Benoeming van hul kreatiewe skeppings sal onder hierdie omstandighede moeilik plaasvind.

Vir die dowe kind vind kommunikasie en sintuiglike kontak in 'n groot mate verbaal plaas. Dit wat die dowe kind skep is dit wat hy hoofsaaklik visueel waargeneem het. Daar moet gelet word op die mate waartoe die kind se visuele persepsie ontwikkel is, voordat daar gevolgtrekkings uit die kind se tekeninge gemaak kan word.

4.10 DIE VERBAND TUSSEN KUNS EN DIE WORDINGSTAND VAN DIE KIND

Die wordingsniveau van 'n kind kan ook deur sy tekeninge bepaal word. Die kwaliteit van tekeninge op 'n bepaalde wordingsvlak kan 'n aanduiding wees van die kind se intelligensie. Die terapeut moet kennis hê van (Van Zyl 1988:45):

- * die individuele kind se ontwikkeling;
- * die kind se verwagte peil van wording, afgelei uit kennis van sy bepaalde ontwikkelingsfase; en
- * die verwagte peil van teken, afgelei uit kennis van die fases van ontwikkeling van kinderkuns.

Lowenveld en Leuchner (vergelyk Van Niekerk, 1978:129), Alschuler en Hattwick (1969:106) en Jameson (1968:11-41) maak 'n faseologiese indeling van kindertekeninge:

- * twee tot vier jaar: die kinders op hierdie ouderdom maak gewoonlik net krabbels;
- * vier tot ses jaar: die kinders begin om meer simboliese voorstellings te maak;
- * ses jaar tot nege jaar: die kinders begin meer skematiese voorstellings maak;
- * nege tot dertien jaar: die realiteit word uitgebeeld;
- * puberteit: beeldelemente word meer geïntegreer.

In die kleuterskooltydperk word daar deur die kind meer klem gelê op kleurgebruik as op vorm (Alschuler en Hattwick 1969:103).

Vanaf ongeveer sesjarige ouderdom probeer die kind vorm gee aan sy tekeninge (kunswerke). Die kind teken egter dit wat hy beleef, dus spreek funksies van die objekte die kindergemoed sterker as die vorm as sodanig aan (Van Niekerk 1978:133).

Vandat kinders hul eerste mens geteken het poog hulle onbewustelik om 'n representasie van hul innerlike self te teken. Die volgorde waarin 'n kind die menslike figuur teken is 'n aanduiding dat kinders eerder dit wat hulle voel teken as dit wat hulle sien. Die kind is eerste bewus van sensasie wat te doen het met die kop soos: hoor, sien, smaak en eet. Die meeste kinders se eerste voorstelling van 'n mens is, gewoonlik 'n kop met oë. Later raak hulle bewus van bene wat kan loop en arms wat kan vashou todat hulle bewus is van die hele liggaam en kleding. Hoe ouer 'n kind word hoe meer word sy tekeninge 'n representasie van dit wat hy sien (Alschuler en Hattwick 1969:8-9).

Indien die ontwikkelingsvlak van 'n kind deur 'n kunswerk bepaal moet word, moet die volgende in ag geneem word (Jameson 1968:37):

- * huislike omstandighede;
- * het die kind al voorheen die geleentheid gehad om met kunsmateriaal te werk;
- * die ouderdom waarop die kind sy liggaamlike mylpale bereik het;
- * die kind se intelligensie moontlikheid; en
- * die kind se liggaamlike moontlikheid.

Van Niekerk (1978:130) waarsku teen die verabsoluttering van bogenoemde indeling omdat individue kan verskil. Elke kind is uniek en kan nie altyd binne so 'n raamwerk ingepas word nie. Die kind se liggaamlike wordingspeil sowel as sy psigiese wordingspeil moet hier in ag geneem word.

4.11 DIE BETEKENIS VAN KLEURGEBRUIK IN KUNSTERAPIO

Betensky (1973:320) het waargeneem dat kliënte kleur op 'n verskeidenheid van wyses (modes) gebruik, vir ekspressie, onbewustelik, gedeeltelik bewustelik of -onbewustelik, of die herhaaldelike afwisseling van bewuste- en onbewuste kleurkeuses.

'n Aantal skrywers (Alschuler en Hattwick 1969:15-50; Lüscher 1983:56-75; Van Niekerk 1978:131-133) skryf dat die gebruik van spesifieke kleure 'n aanduiding kan wees van 'n kind se affek. 'n Paar voorbeelde is :

* rooi kan dui op 'n:

- aktiwiteit;
- ongedwonge gevoelsekspressie;
- sterk emosionele dryfveer;
- meer realistiese geaardheid;
- intense, warm verhoudings;
- emosionele trauma; en
- vyandigheid en aggressie.

* geel kan dui op 'n:

- afhanklike emosionele kind;
- konflik tussen die behoefte om groot te word en 'n behoefte om infantiel te bly;
- sorgvrye bestaan;

- soeke na voortdurende aandag en veelheid verhoudinge; en
- 'n moment van sorgvryheid en geluk.

* blou kan duidend wees van:

- emosionele kontrole (wat in harmonie of nie in harmonie van die kind se basiese ingesteldheid kan wees);
- gekontroleerde angs;
- introversie;
- moederafhanklikheid;
- toenemende volwassewording;
- kalmte; en
- depressie.

* die keuse van groen as oorheersende kleur kan dui op:

- 'n opmerkbare tekort aan intense overte uitdrukking gee van emosies;
- selfgekontroleerde gedrag;
- selfstandigheid en selfversekerdheid;
- rustigheid;
- bewuste vermyding van emosionele konfrontasie; en

- (gekombineer met geel en bruin) preokkupasie met uitskeidings en vuilheid.

* die gebruik van baie swart in 'n tekening kan dui op:

- repressie as gevolg van angs;
- die afwys van affek;
- vrees vir spesifieke situasies of persone;
- oorgekontroleerde gedrag;
- spanning;
- aggressie; en
- depressie

* pers word baie gebruik om:

- ongelukkigheid; en
- depressie te kommunikeer.

* die keuse van oranje dui op:

- aanpassing in situasies;
- gelukkigheid en emosionele gebalanseerdheid; en
- die moontlikheid om emosies in 'n fantasiewêreld uit te leef.

Vier wyses van kleurgebruik is deur Alschuler en Hattwick (1969:43) en Van Niekerk (1978:132) geobserveer:

* laagbedekking (die kind verf 'n ander kleur oor die kleur wat hy alreeds geverf het):

- kinders wat lae bedek is moontlik besig om hul ware gevoelens te probeer wegsteek;

- die kind "verf" sy impulsiewe, infantiele emosionele lewe oor met 'n meer volwasse lewe byvoorbeeld:

~ blou/groen op geel/rooi dui op 'n poging van kontrole van die emosionele;

~ swart oor geel/rooi kan daarop dui dat die kind verborge vrese het.

* deurmekaarvloei van kleure (die kind laat die kleure deurmekaar vloei):

- hierdie kinders is geneig om hul emosies vrylik uit te druk.

* doellose vermenging van die kleure:

- kan dui op infantiliteit en die onvermoë om emosies te kontroleer.

* aparte kleurplasing (die kleure word glad nie gemeng nie maar heeltemal apart van mekaar gebruik):

- hierdie kinders kan geneig wees om hul emosies duidelik uit te druk en is gewoonlik die kinders wat ongekompliseerde persoonlikhede het.

De Zeeuw (vergelyk Van Niekerk 1978:131) asook Alschuler en Hattwick (1969:62) het bevind dat jong kinders op verskillende ouderdomme spesifieke kleurvoorkeure het:

- * tweejarige ouderdom: die kinders verkies rooi, groen, blou en geel;
- * teen vyfjarige ouderdom: oranje en groen figureer meer op die ouderdom terwyl die belangstelling in rooi, geel en blou verminder; en
- * vanaf ongeveer sesjarige ouderdom blyk die kleurvoorkeur in volgorde van belangrikheid die volgende te wees: geel, rooi, violet en groen, en die minste ten aansien van blou.

Bogaande is slegs riglyne waarna gekyk kan word. Hierdie observasie kan nie slaafs nagevolg word nie. Van Wyk (vergelyk Van Niekerk 1978:133), Alschuler en Hattwick (1969:149) en Van Zyl (1988:7) maak terapeute daarop attent dat 'n deeglike kennis van die kind se persoonstruktuur noodsaaklik is, alvorens 'n voorkeur op 'n bepaalde kleur op 'n duiding van 'n bepaalde gevoelsbetekenis kan aanspraak maak, en dat geen enkele kleurvoorkeur op sigself as diagnostiseringsmedium aanspraak kan maak nie. Hulle wys daarop dat elke mens sy eie kleurhistorisiteit besit, wat uit eie ervaring in sy persoonlike lewe tot stand gekom het. Met kleurhistorisiteit word bedoel die geheel van geladenhede soos dit in die verlede in die vorm van werklike kleursimboliek of onder die vorm van tradisie tot stand gekom het.

4.12 DIE BETEKENIS VAN LYN EN VORM IN KUNSTERAPIE

Lyn en vorm kan die volgende aspekte van 'n kind se psigiese lewe uitwys (Alschuler en Hattwick 1969:51; Van Niekerk 1978:131):

- * die hoeveelheid energie wat die kind net en wat hy uitstraal;

- * versterking in lynvoering en ook sketsmatige lynvoering kan 'n duiding wees van angs en spanning (daar moet egter seker gemaak word dat die tipe lynvoering nie die gevolg van organiese defekte is nie);
- * die intensie van sy gevoelens en die mate van beheer wat hy daarop uitoefen;
- * die mate van kontrole wat die kind op 'n situasie uitoefen; en
- * die rigting waarin die kontrole uitgeoefen word: is dit na die self toe of weg van die self af.

Lyn en vorm kan nie slegs liggaamlike kontrole impliseer nie maar ook die mate waarin 'n kind emosionele- of selfkontrole toepas (Alschuler en Hattwick 1969:51; Van Niekerk 1978:131).

Let op na 'n verandering in die kind se patroon (Alschuler en Hattwick 1969:26). 'n Kind se kunswerke kan van dag tot dag verskil. Die terapeut moet die volgende in gedagte hou voordat daar tot gevoltrekkings oorgegaan word (Alschuler en Hattwick 1969:145):

- * dinge wat op daardie dag gebeur het wat sy bui kan beïnvloed;
- * onmiddellike fisiese omstandighede soos die tipe verf, die helderheid van die lig, variasie in hoogte van die werkkoppervlak, ens;
- * huidige sosiale situasie; en
- * die teenwoordigheid/afwesigheid van ander kinders.

Daar is twee basiese lynstrukture wat in kindertekeninge

voorkom:

* die reguit lyn; en

- die kinders is redelik spontaan en affektief stabiel.

* geboë lyne.

- die kinders is meer affektief gerig en impulsief.

(Alschuler en Hattwick 1969:54).

Sommige kinders konsentreer op sirkels in hul tekeninge. Dit kan dui op affektiewe onvolwassenheid, basiese onsekerheid en 'n neiging om meer klem te lê op die vroulike (Alschuler en Hattwick 1969:56). Alschuler en Hattwick (1969:57, 73) bespreek in hulle werk 'n hele aantal kombinasies van vertikale lyne, geboë lyne en sirkels en wat die kombinasies onderling ten opsigte van die kind se emosionele lewe beteken. Daar moet egter gewaak word teen die lukrake veralgemening van die beskrywing wat daar gedoen word, omdat die leek maklik veralgemenings wat nie van krag is nie, sal maak.

Die krag en intensiteit waarmee 'n kind teken of verf kan dui op die hoeveelheid lewensenergie wat die kind het of op die intensiteit van die kind se emosies. Die lengte van die lyne wat 'n kind teken is ook belangrik.

Impulsiewe kinders teken byvoorbeeld oor die algemeen kort lyne (Alschuler en Hattwick 1969:80).

4.13 DIE BETEKENIS VAN RUIMTE- EN VLAKGEBRUIK IN KUNSTERAPIO

Hoe die kind die beskikbare ruimte vul, kan ook 'n duiding wees van sy affektiewe gesteldheid (Van Niekerk 1978:134; Alschuler en Hattwick 1969:87-100):

- * grootte van die objekte wat geteken word kan byvoorbeeld 'n duiding wees van die mate van selfvertroue wat die kind het;
- * die posisie van die getekende objek op die papier kan ook 'n duiding wees van die kind se affektiewe betekensgewing:

- na links:

- ~ introvertief;

- ~ selfbewus; en

- ~ basies onseker.

- na regs:

- ~ ekstrovertief; en

- ~ opstandig.

- boonste helfte:

- ~ ingestel op prestasie; en

- ~ beleef homself as ontoereikend.

- heel onder:

- ~ basiese onsekerheid; en

~ neerslagtigheid.

- in die middel:

~ onbuigsaam;

~ gespanne; en

~ basiese onsekerheid.

- linkerhoek bo:

~ sterk gevoelens van onsekerheid.

* die hoeveelheid van die beskikbare spasie wat gebruik word:

- die tekening is groter as die beskikbare ruimte op die papier:

~ min kontrole oor emosies; en

~ overte ontkenning van gesag.

- die ruimte word heeltemal gevul:

~ algemene wordingsagterstand en tekorte ten opsigte van motoriese ontwikkeling; en

~ indien die moontlikheid van motoriese probleme uitgesluit word, kan dit 'n duiding wees van 'n selfstandige, ekstrovertiewe persoonlikheid.

- die grootte van die tekening word aangepas in proporsie met die beskikbare ruimte:

~ goeie aanpassing in die wêreld.

* die wyse waarop die kind die ruimte vul:

- rond en bond:

~ ongekontroleerde gedrag;

~ immatuur;

~ meer teruggetrokke; en

~ gespanne.

- vul van die bladsy net met die idee om die spasie te gebruik:

~ doelmatige, gekontroleerde gedrag; en

~ selfstandigheid.

- perseverasie op dieselfde area:

~ sterk fokus op die affektiewe belewings;

~ emosioneel afhanklik;

~ terugetrokke; en

~ angstig.

Vlakgebruik is 'n baie sterk aanduiding van hoe die gnosties-kognitiewe en paties-affektiewe belewinge van die kind bymekaar geïntergrer is.

Betensky (1973:323) en Coetzee (1986:164) maak die terapeute daarop attent dat daar nie slegs gekyk moet word na die volledigheid van die kunswerk nie, maar ook na die dele wat weggelaat is. Dit wat weggelaat word is ook 'n baie betekenisvolle projeksie van inhoude wat 'n kind moontlik sal afweer.

4.14 DIE BETEKENIS VAN DIE KEUSE VAN MATERIAAL/MEDIA VIR KUNSTERAPIE

Die media moet by die kind se geaardheid sowel as sy ouderdom aansluit, byvoorbeeld (Van Zyl 1988:81; Wadeson 1982:338; Dalley 1987:25):

- * waterverf is te dun vir kleiner kinders. Hulle moet verkieslik met 'n dik kwas en dik plakkaatverf kan werk;
- * daar moet 'n aparte kwas vir elke verfkleur wees;
- * daar moet soveel as moontlik kleure beskikbaar wees;
- * vetkryt se dikte moet aanpas by die ouderdom van die kind. Verwyder die papiertjies om die vetkryt as dit steurend vir die kind is. Vetkryt is nie geskik vir baie jong kindertjies nie;
- * kleurkryt kan met vrug deur kinders van vyf jaar en ouer gebruik word;
- * pastelle breek maklik en word nie aanbeveel vir jong kinders nie;
- * kinders geniet dit om met viltpenne te werk maar die nadeel is dat die terapeut nie kan sien of daar fluktuasie in drukking op die penne was nie;

- * vingerverf is 'n geskikte sensopatiëse aktiwiteit veral vir die kind wat nie dadelik ander media wil gebruik nie;
- * materiaal wat frustrerend vir die kind kan wees, moet vermy word;
- * daar moet genoeg papier van verskillende groottes en diktes beskikbaar wees; en
- * alle media moet so beskikbaar gestel word dat die kind vry voel om dit te gebruik.

Sensopatiëse kunsmedia, byvoorbeeld vingerverf, kan ook gebruik word om die kind tot rus te bring (Van Zyl 1988:56; Wadeson 1982:339; Weir 1987:113).

Kinders van drie tot drie en 'n half jaar verkies om by 'n esel te verf as kunsmateriaal aan hulle voorgelê word. Op om en by vyfjarige ouderdom het die kinders meer verkies om met blokkies en kryte te werk (Alschuler en Hattwick 1969:102).

Kunsmateriaal is geweldig aanpasbaar en tóg het elke tipe materiaal sy besondere terapeutiese kenmerke. Die keuse van verf, klei, sand of enige ander materiaal is van kardinale belang. In sommige gevalle gebeur dit dat 'n kliënt stagneer in die maak van 'n kunswerk of in die terapeutiese verloop. Die probleem kan in baie gevalle opgelos word deur alternatiewe kunsmateriaal daar te stel (Dalley 1987:4)

Bettensky (1973:37) en Robbins (1980:104) is enkele van talle skrywers wat 'n verklaring probeer vind waarom sommige kliënte verkies om twee-dimensionele werke te lewer en ander verkies om drie-dimensioneel te werk. 'n Aantal moontlike verklarings vir dié verskynsels is (Coetzee 1986:56):

- * die beskikbare materiaal waarmee gewerk kan word;
- * die keuse van materiaal kan moontlik afhang van 'n affiniteit wat die kliënt vir 'n sekere tipe materiaal het, byvoorbeeld:
 - wol is sag en word geassosieer met affek;
 - draad is koud en rigied maar tog buigbaar; en
 - hout het 'n bedekte ondertoon van warmte binne die harde uiterlike.
(Coetzee 1986:56)
- * die keuse van twee dimensionele media kan 'n indikasie wees dat een dimensie van die persoon se lewe onderdruk word, of dat die persoon 'n verlies in sy lewe ervaar het. Dit kan ook op 'n onvermoë van die kliënt dui om uit te beweeg na sy wêreld (eksplorasië onwil);
- * indien 'n persoon die beskikbare ruimte (vertikaal en horisontaal) vul met sy kunswerk kan dit 'n indikasie wees van 'n meer selfversekerde, meer volwasse en geïntegreerde persoon;
- * 'n oormatige groot kunswerk kan dui op oorkompensasië; en
- * 'n klein kunswerk kan dui op teruggetrokkenheid en insekuriteit.

Dit is soms nodig vir die kind om sy kunswerk te kan vernietig/herstrukturer. Hiervoor is sand, klei en die swartbord ideaal. In die terapie lokaal kan daar ook 'n aantal gebreekte objekte beskikbaar wees wat die kind kan regmaak. Wanneer die kind suksesvol herstelwerk doen, het dit 'n helende effek op sy psige (Case 1987:61)

Jorstad (vergelyk Coetzee, 1986:47) beskou die aktiwiteit van werk met klei as beide 'n diagnostiseringshulpmiddel en 'n hulpmiddel tydens terapie.

VOORBEELD 4.3

'N VOORBEELD VAN DIE GEBRUIK VAN KLEI (GEKOMBINEER MET OORVLOEING) IN 'N KUNSTERAPIO SESSIE

Ann is 'n vyftienjarige dogter en in st.5. Sy is baie aggressief en aktief, veral in die klaskamer. Sy woon vanaf haar kleuterjare in die kindershuis omdat sy van haar ongetroude moeder af weggeneem is. Haar moeder maak spradies kontak en maak dan beloftes aan Ann wat sy nooit nakom nie. Ann beskik oor 'n bogemiddelde intelligensie. Sy ervaar haarself as verwerp deur haar moeder en het ook 'n swak selfbeeld. Ann weier om enige kontak met haar moeder, wat nou weer op die toneel verskyn het, te maak. Sy het ook geweier om die aangeleentheid te bespreek.

Die navorser het aan Ann 'n stuk klei gegee en haar gevra om daarmee te maak wat sy wil. Ann het 'n vroulike figuur gemaak. Sy wou nie vir die figuur 'n naam gee nie. Nadat die figuur voltooi is het sy begin om die kleipop met haar pen aan te val. Sy het die pop aanhoudend met die pen gestee totdat dit heeltemal vernietig was. Die navorser het weer aan haar 'n opdrag gegee om die pop te herstel.

Weereens het sy begin om die pop te vernietig. Die proses is herhaal totdat Ann se aanvalle op die pop minder begin raak het en sy begin lag het vir die opdrag. Tydens die volgende sessie het die navorser die kwessie van Ann se moeder aangeraak en Ann was versigtig maar tog bereid om aan die gesprek deel te neem. Haar aggressie jeens haar moeder was duidelik

minder. Dit wil voorkom asof die vroulike figuur 'n simbool was van Ann se moeder en dat sy haar agressie teenoor haar moeder op die pop uitgewoed het.

4.15 DIE VEREISTES WAARAAN 'N KUNSTERAPIOLOKAAL MOET VOLDOEN

Van Zyl (1988:78) en Wadeson 1982:337) het riglyne vir die ideale kunstherapie lokaal daargestel:

- * die lokaal moet netjies wees;
- * slegs die materiaal wat vir 'n sessie gebruik word word uitgestal;
- * kunswerke moet nie teen die mure geplak word nie, sodat die kind se aandag nie afgetrek word nie en ook om te sorg dat die kind nie reproduksies van die tekeninge teen die muur maak nie, die opplak van 'n kind se tekening kan sy lus om kreatief te wees demp;
- * die lokaal moet 'n warm, private atmosfeer hê en moet vir die kind aantreklik wees;
- * daar moet fasiliteite wees om die kunswerke te kan bêre;
- * dit moet by die ouderdom en agtergrond van die kind pas; en
- * die meubels moet prakties, informeel wees, maklik kan skoonmaak en dit is nuttig as daar 'n wasbak met lopende water in die terapie lokaal is.

Kunsterapie kan in enige lokaal plaasvind indien dit vir die kliënt onmoontlik is om na 'n kunstherapie lokaal te kom (Wadeson 1982:337)

Case (1987:38) onderverdeel haar kunsterapie lokaal in verskillende areas:

- * 'n groepwerk tafel;
- * 'n werkarea waar die kinders kan mors (word geskei van die ander areas deur 'n afskorting);
- * 'n private donker plek;
- * 'n stil tekenarea met boeke;
- * 'n area waar aangetrek en gedrammatiseer kan word; en
- * 'n speel area vir kleuters met 'n verskeidenheid van materiale insluitend water en sand.

4.16 DIE VERBAND TUSSEN KUNSTERAPIE EN ANDER EKSPRESSIEWE PEDOTERAPEUTIESE TEGNIEKE

Teken (kuns) kan ook geredelik met 'n verskeidenheid ander tegnieke gekombineer word (Van Zyl 1988:40):

- * die verbeeldingsreis (moeilik toepasbaar op dowes);
- * speel terapie (reeds in 'n vorige afdeling bespreek);
- * mensmodellering
- * dramaterapie en psigodrama; en
- * musiekterapie.

4.16.1 DIE MOONTLIKHEID OM KUNSTERAPIO MET DRAMATERAPIO TE KOMBINEER

Drama kan gedefinieer word as:

"In its widest sense drama can encompass all means of creative expression, with emphasis on the total participation of the group concerned and not on formal presentation to a static audience-"theatre." (Jennings 1979:1).

Volgens Jennings (1979:4) kan drama gebruik word om nuwe betekenis te ervaar en te ondersoek. Drama kan dus gesien word as 'n wyse om insig in die bekende te kry en die onbekende te ondersoek.

Deur gebruik te maak van alledaagse gebeurtenisse soos speletjies wat op die speelgrond gespeel word, stories, die maak van kunswerk en "aksie liedjies" kan 'n drama sessie aan die gang gesit word. Hierdie aktiwiteite kan terapeuties gebruik word (Jennings 1979:5).

VOORBEELD 4.4

DIE BELANG VAN RITMIESE VOORDRAG VAN LIEDJIES VIR DIE DOWE KIND

Na aanleiding van bostaande uitspraak word die volgende voorbeeld uit die navorser se ervaring in die onderstaande paragraaf beskryf:

Dowe kinders kan nie werklik sportliedjies sing nie, maar deur middel van gebare en leeskaarte word hulle geleer om van die bekende sportliedjies ritmies op te sê met gepaste bewegings daarby. Die kinders geniet dit baie. Hulle loop gedurig tydens pouses en tydens klaswisseling asook in die middag na skool in groepies en "doen" dan die liedjies. Groter vriendskapskringe

word so gevorm. Vir die dowes is dit 'n nuwe wyse van sosialiseer. Transoranje-skool vir dowes was die eerste skool vir dowes wat 'n skoollied gekry het.

Vir baie kinders was dit van groot waarde omdat dit hulle baie trots laat voel het. Daar is tans 'n merkbare verbetering in die samehorigheidsgevoel tussen die kinders en hulle hoef ook nie meer by byeenkomste waar daar horende kinders is agteruit te staan vir horende kinders nie.

Psigodrama is 'n gespesialiseerde vorm van psigoterapie waartydens die kliënt sy konflikte uitspeel deur toneelspel eerder as om daaroor te praat. Nuttige tegnieke om te gebruik tydens psigodrama is die volgende (Jennings 1979:82):

- * rollespel: Die kliënt kry die geleentheid om homself uit te beeld sodat die groep\terapeut meer insig in hom kan kry;
- * rolle-omruil: Die kliënt speel die rol van 'n individu met wie hy probleme ondervind. Dit kan die kliënt help om insig in die ander persoon se situasie te kry;
- * "doubling": Iemand in die groep praat namens iemand anders wat sukkel om homself uit te druk; en
- * leë stoel: Die daarstel van 'n denkbeeldige karakter binne die drama. Die persoon in die lee stoel kan gekonfronteer word met sake wat te sensitief is vir die kliënt.

Indien die terapeut kreatief te werk gaan is dit moontlik om tegnieke van psigodrama te gebruik vir dramatisering rondom die kliënt se kunswerk (Halliday 1987:129-130). Kinders drammatiseer en gesels terwyl hulle met 'n kunswerk

besig is. Die stories en dramas is net so 'n deel van die kuns ekspressie as die kunswerk self (McNiff 1988:26).

Jennings (1979:8-9) beskryf die volgende nuttige komponente van drama. Hierdie tegnieke kan individueel of gekombineerd gebruik word:

- * beweging, dans en mimiek;

- * improvisasie (beweging, dans of woorde as reaksie op 'n variasie van visuele, ouditoriese of taktiese stimuli);

- * projek werk (dikwels die uitkoms van improvisasie waar daar van die kliënt verwag word om navorsing te doen en om ander media en agtergrond rondom die betrokke onderwerp te bekom);

- * maskers en grimering: Deur die dra van 'n masker kan 'n persoon gehelp word om tydelik 'n ander identiteit aan te neem ;

- * ander kreatiwiteitsmedia. Byvoorbeeld (Jennings 1979:85-105):
 - "dressing up" (speel-speel aantrek);

 - verf en beelding;

 - fotografie;

 - marionette en vingerpoppies;

 - musiek en sang;

 - stories; en

 - vokale speletjies.

Jennings (1979:52) is van mening dat mimiek en beweging uitstekende tegnieke is om te gebruik met dowe kinders. Dit is belangrik dat die terapeut homself baie duidelik op hierdie wyse kan uitdruk en gemaklik voel met die tegnieke.

Groepwerk kan die dowe kind help om sy gevoel van isolasie verder te oorkom. Uit die navorser se observasie tydens sessies met dowe kinders het die navorser die volgende opgemerk: Deur na mimiek te kyk kan die dowe kind verstaan wat ander kommunikeer sonder dat hy noodwendig moet spraak= lees. Mimiek (veral gesigsuitdrukking en liggaamsbeweging) speel 'n groot rol in die gebruik van gebaretaal.

Aanbevelings vir drama met dowes (Jennings 1979:52-53):

- * fisieke kontak is belangrik;
- * moedig akkuraatheid van dit wat deur mimiek uitgebeeld word aan, om kommunikasie duidelik te maak;
- * moedig die uiting van emosie deur geluide sowel as beweging aan;
- * onthou dat daar situasies is waar niemand in elk geval kan hoor nie, soos byvoorbeeld: onder water of in 'n baie besige winkelsentrum.
- * alhoewel spraakwerk moeilik is om te doen moet dit tog aangemoedig word deur middel van klanke en improvisasie; en
- * baie dowe mense kan desondanks hulle onvermoe om musiek te hoor, ritme aanvoel. Meubels, slaginstrumente en klankvloere kan gebruik word vir improvisasie met musiek.

Deur die dowe kind tydens drama of dans bewus te maak van die beweging van sy liggaam, kan die terapeut die kind bewus maak van die kind se liggaamsdele en ook 'n positiewe beleving van die liggaam meebring. Speletjies soos "Jannie met die slap handjie", ontspanningsoefeninge, liggaamsoefeninge, kinestetiese tekeninge kan die dowe kind meer bewus laat raak van sy liggaamlikheid. Tydens die maak van 'n tekening kan die kind sy bewegings vrylik manipuleer. Kragtige sowel as fyn bewegings kan gemaak word (Van Zyl 1988:36).

4.16.2 DIE MOONTLIKHEID OM KUNSTERAPIE MET MUSIEKTERAPIE TE KOMBINEER

Gouws (vergelyk Van Deventer 1991:10) beskryf musiekterapie as " 'n metode van psigoterapie wat daarop neerkom dat die persoon in rustige omstandighede na verskillende soorte musiek luister en aangemoedig word om musiekinstrumente te bespeel. Die aanname is dat musiek 'n voordelige invloed op die pasiënt se stemming en sy fisiologiese funksies het."

"Music therapy is the use of music to affect physical, cognitive and emotional changes through treatment, rehabilitation, education and training of adults and children with particular disabilities, including inter alia: communication disorders; emotional disturbances; gerontology; learning disabilities; psychiatric disorders and psychological problems." (Hauptfleisch in Van Deventer 1991:11)

Gaston (vergelyk Van Deventer 1991:11) meld dat die beoefening van musiek 'n beroep op verskeie menslike moontlikhede maak, wat veral vir die gehoorgestremde van waarde kan wees naamlik:

* ervaring binne 'n bepaalde struktuur;

* ervaring in selfordening; en

* ervaring in interpersoonlike verhoudinge.

Musiek betrek die mens se ouditiewe vermoëns wat juis by die gehoorgestremde gebrekkig is. Gehoorgestremdheid kan verskillende grade van gehoorverlies asook vlakke van lae of hoë frekwensie gehoorgestremdheid insluit. Die melodie kan in baie gevalle, met klankversterking, wel ervaar word.

Ritme is volgens Gaston (vergelyk Van Deventer 1991:13) die belangrikste element van musiekterapie. Ritme is deel van elke individu. Een van die eerste tekens van lewe is sy ritmiese hartklop wat reeds op drie weke na bevrugting waargeneem kan word. Deur middel van die polsslag en asemhaling van die moeder, ervaar die kind reeds voorgeboortelike ritme.

Die kind wat gehoorgestremd is kan ritme wel deur middel van die kinestetiese en visuele sintuie ervaar. Die mate van sy gehoorgestremdheid kan ook bepaal in watter mate hy dit ouditief kan ervaar. Hy behoort dus nie musiek te ontbeer bloot omdat enkele fasette van musiek soos byvoorbeeld melodie en toonhoogte vir hom moeilik toeganklik is nie (Van Deventer 1991:14).

Alvin (vergelyk Van Deventer 1991:14) beklemtoon die feit dat die ervaring van klankfibrasies deur sy kinestetiese sintig vir die gehoorgestremde 'n belangrike kontakpunt met die wêreld van klank is.

Dans- en musiekervarings verminder die dowe persoon se gevoelens van isolasie (Wisher in van Deventer 1991:15).

Die gebruik van musiek en musiekterapie moet nie slegs by skole vir gehoorgestremdes tot die gehooropleidingsprogram beperk word nie. Taal- en klankoefeninge kan in die klas op 'n sterk ritmiese patroon aangewend word. Aktiwiteite moet nie altyd op die korrektheid daarvan afgestem word nie,

maar moet ook vir die leerling geleentheid bied om dit te geniet. Die verkenning van emosies deur middel van sangspeletjies en liedjies kan kwalik genoeg beklemtoon word. Liggaamsperkussie kan gebruik word om taal- en klankpatrone ritmies aan te leer (Van Deventer 1991:154).

Musiekterapie kan onder andere ook aangewend word indien gehoorgestremde kinders probleme ondervind met middellynkruising, lateraliteit, vormdiskriminasie, geheue, aandagspan, lees en wiskunde. Daar word egter aanbeveel dat musiekterapie in hierdie verband op 'n individuele basis aangebied word, waardeur die spesifieke probleem direk aangespreek word (Van Deventer 1991:154).

Deur vir die dowe kind papier te gee terwyl daar na musiek geluister word, kan daar aan die kind byvoorbeeld gevra word om te teken wat hy ervaar. So kan aspekte soos byvoorbeeld, ritme en trillings wat deur die klankbord gevoel word, visueel deur die dowe kind weergegee word. Op die wyse kan die terapeut/spraakterapeut op 'n nie-verbale wyse agterkom hoë die kind die musiek beleef. Die dowe kind beskik dikwels nie oor die nodige taalvaardighede om 'n abstrakte gegewe, soos die affek wat saam met die ervaring van musiek gaan uit te druk nie. Deur van kuns gebruik te maak kan die volwassene wat met die dowe kind werk meer omtrent die kind se betekenis uitvind.

By Transoranje-skool vir dowses word daar baie gebruik gemaak van slaginstrumente vir die aanleer van taal. Die gebruik van ritme is belangrik om die ritme van taal aan te leer. Daar is ook by die kleuterskool 'n klankvloer waar die kleutertjies geleer word om die klank te "voel". Hulle moet konsentreer op die fibrasies van die klankbord en probeer luister met hul gehoorapparaat. Dit bevorder die aanleer van ritme en die kleintjies word sodoende geleer om hul gehoorreste met gehoorapparate versterk word, optimaal te gebruik.

VOORBEELD 4.4

’N VOORBEELD WAAR DIE VOEL VAN MUSIEK DEUR ’N KLANKVOER
BYGEDRA HET OM ’N DOWE KLEUTERDOGTERTJIE RUSIGER TE MAAK

Die navorser het geobserveer dat ’n woelige, onwillige, voorskoolse kleutertjie wat ernstig gestrem deur meningitis is, begin lag het toe sy op die klankvloer gaan lê het. Sy het baie rustiger geraak by die aanvoel van die fibrasies en het heeltemal plat gaan lê om soveel as moontlik van die heerlike nuwe ervaring te ervaar. Die res van die dag was sy steeds baie rustig en gewillig om saam te werk. Die navorser het aanbeveel dat sy elke keer wat sy saam met haar moeder skool toe kom, vir voorskoolse ouerleiding, eers moet gaan ontspaan op die klankvloer sodat sy nie meer die skool as angswekkend sal ervaar nie. Uit terugvoer wat verkry is vanaf die professionele ouerleidingspan het dit geblyk dat sy baie gewillig is om saam te werk en dat sy nie meer so angsbevange is nie.

4.16.3 DIE MOONTLIKHEID OM KUNSTERTAPIE MET MENSMODELLERING TE KOMBINEER

Menslike beelding is ’n terapie wat gerig is op insig deur beleving. Die tegniek bestaan uit drie fases (Coetzee 1986: 4-5):

- * Die klient moet ’n persoon maak met ’n eie identiteit, betekeniswerêld, probleme en toekomsverwagting. Die persoon kan van enige medium gemaak word. Die gemodelleerde persoon moet ’n ware persoon wees. Die persoon mag nie ’n bekende persoon of ’n karakter uit ’n verhaal wees nie.

Die kliënt moet, nadat die persoon gemaak is, ’n geskrewe agtergrond oor die gemodelleerde persoon weergee. Die kliënt mag nie hulp van ander ontvang en sy gemodelleerde persoon bespreek met ander voordat die terapeut dit gesien en bespreek het

nie.

- * Die kliënt "word" die gemodelleerde persoon. Die kliënt-in-identiteit-van-die-gemodelleerde persoon moet nou sy probleme op 'n realistiese wyse probeer oplos.
- * Die terapeut moet seker maak dat:
 - al die probleme van die gemodelleerde persoon opgelos word; en
 - dat die positiewe verwysingsbronne versterk word.
- * Indien dit nodig is word fases 1 en 2 herhaal.

Daar is vier belangrike faktore waarna gekyk moet word as 'n persoon 'n gemodelleerde persoon daarstel (Coetzee 1986:21-26):

- * die strukturele faktor (die materiaal waarvan die model gemaak is en die manier waarop die liggaam van die model gemaak is);
- * die funksionele faktor (die gedraginge of verhoudings van die gemodelleerde persoon in sy Eigenwelt en Mitwelt);
- * die algemene faktor (die model moet uitgeken word as 'n mensgemaakte ding); en
- * die spesifieke faktor (die model wat gemaak word, moet 'n unieke skepping, eie aan die persoon wees wat dit gemaak het).

Die gemodelleerde persoon is 'n konkrete voorstelling van die kliënt se bestaan in mikrokosmos (Coetzee 1986:6).

Menslike modellering is verbaal, intellektueel sowel as nie-verbaal en gerig op die affektiewe. Menslike modellering is 'n konkrete terapeutiese werkswyse. Die gemodelleerde persoon staan nie slegs in verhouding met die kliënt nie, maar daar word ook verhouding met die terapeut gestig (Coetzee 1986:9). Menslike modellering is 'n kultuurvrye tegniek. Die kliënt openbaar homself nie slegs aan sy terapeut nie, maar hy leer homself ook in die proses ken (Coetzee 1986:11).

Menslike modellering kan deur die ervare terapeut gebruik word vir (Coetzee 1986:12):

- * diagnostisering, evaluering, probleem analise; en
- * behandeling van die persoon met probleme.
(Coetzee 1986:12)

Die maak van 'n mens vorm deel van die kreatiewe proses. Mensmodellering kan beskou word as 'n tegniek binne die wyer begrip "Kunsterapie".

4.17 SAMEVATTING

Kuns is 'n spontane wyse waardeur die kind homself kan uitdruk. 'n Kunswerk kan gebruik word tydens diagnostisering of as pedoterapeutiese medium. Deur kuns projekteer 'n kind inhoude wat te pynlik is om direk te kommunikeer en ook daardie inhoude wat moeilik is om te kommunikeer.

Die terapeut wat kunsterapie as tegniek gebruik, moet veilig voel met kunsmedia, opgelei, ervare, empaties en 'n goeie observeerder wees. Die kulturele verband van 'n kind kan die betekenis van die simbole in sy kunswerk beïnvloed.

Daar word aanbeveel dat die kunsterapeut bewus moet wees van die betekenis van simbole binne die kind se kultuurverband.

Tydens die evaluering van 'n kunswerk moet die terapeut 'n aantal belangrike essensies van die kunswerk in ag neem:

- * die wordingstand van die kind;
- * die betekenis van ruimte-, kleur- en vlakgebruik;
- * die dramatiserings, verbale uitings, nie-verbale gedrag en speletjies van die kind tydens die maak van die kunswerk;
- * die intelligensie -, liggaamlike moontlikheid en perseptuele vaardigheid van die kind; en
- * die keuse van die tipe materiaal wat gebruik word.

Die daarstel van 'n geskikte, private, goed ingerigte kunsterapie lokaal is belangrik. Die kind moet vry en veilig in die lokaal voel om te kan deelneem aan pedoterapie. Kunsterapie kan egter in enige lokaal plaasvind indien dit vir die kliënt onmoontlik is om na die kunsterapie lokaal toe te kom.

Kunsterapie kan met vrug gekombineer word met ander ekspressiewe pedoterapeutiese tegnieke soos:

- * speelterapie;
- * musiekterapie; en
- * dramaterapie.

4.18 DIE BRUIKBAARHEID VAN KUNSTERAPIE AS PEDOTERAPEUTIESE TEGNIK

Rubin en Feder (vergelyk Van Zyl 1988:80) noem dat teken 'n pedoterapeutiese tegniek is wat kinders nie bereigd laat voel nie, dit laat die kind ontspan en laat kinders makliker onder die omstandighede kommunikeer.

Omdat die jong (dowe) kind se gevoelsbelewing nog sterk op die liggaamlike en konkreet-sintuiglike vlak lê, is tekeninge vir hom 'n konkrete wyse waarop hy uiting aan sy emosies kan gee. Die kind ervaar genot as hy met kunsmateriaal werk. Hierdie genot is in die eerste plek sensopaties van aard. Kognitiewe beheer speel aanvanklik 'n mindere rol. Hierdie genot wat die kind put uit die omgaan met kunsmateriaal is terapeuties ter waarde omdat dit (VanZyl 1988:35):

- * 'n geleentheid tot ontspanning bied;
- * geleentheid tot verhoudingstigting met die terapeut bied;
- * 'n aan genome ekspressie- en projeksie wyse aan die kind bied; en
- * die terapeut kommunikasie geleentheid met die kind wat nog nie oor sy situasie kan of wil praat nie, bied.

Om tekeninge (kuns) as medium te implimenteer hou die volgende voordele in (Van Niekerk 1978:136):

- * geen ingewikkelde apparaat word vereis nie; die opdrag geskied aan die hand van enkele woorde, waarna die ondersoeker op die agtergrond bly sonder om die kind te steur;

- * dit kan dikwels herhaal word sonder om die uitkoms daarvan veel te beïnvloed;
- * dit is veral geskik ten aansien van die kind wat onwillig is om te praat;
- * dit skakel taalprobleme uit waar dit die kommunikasie tussen die ondersoeker en die kind kan strem; en
- * dit kan deur kinders van alle ouderdomme uitgevoer word.

Van Zyl (1988:36) het in haar navorsing gevind dat kindertekeninge (kuns) met vrug in pedoterapie gebruik kan word. Sy noem die volgende redes:

- * teken bied die terapeut geleentheid tot verkenning van gevoelens en betekenisgewing ten aansien van daardie gevoelens wat andersins moeilik toeganklik sou wees in die terapielokaal;
- * die negatiewe of minder gunstige betekenis wat die kind aan sy wêreld heg kan op 'n veilige en sosiaal aanvaarbare wyse ter sprake gebring word;
- * kinders met fisieke agterstande: dit sluit in kinders met persepsie probleme, spastiese kinders, motoriese probleme. Hierdie kinders sukkel om te teken. Tekeninge kan egter met vrug gebruik word om hierdie kinders te help met persepsieprobleme en beter spierbeheer. Die terapeut kan tekeninge gebruik om die ontwikkelingsvlak van die gestremde kind te bepaal;
- * swaksiende en blinde kinders: kinders wat totaal blind is kan nie teken nie. 'n Swaksiende kind sal slegs dit teken wat hy kan waarneem. 'n Swaksiende

kind sal byvoorbeeld nie wolke teken nie omdat hy dit moontlik nie kan sien nie. Dit is wel moontlik vir 'n blinde kind om dit wat hy nie kan sien nie te modelleer met klei;

- * hardhorende en dowe kinders: die dowe kind kan sy omgewing visueel waarneem en teken wat hy sien. Tekeninge behoort met vrug as terapeutiese tegniek op dowe kinders gebruik te word;
- * deurdat die kind sy betekenis visueel vergestalt, hulle sigbare vorm gee, word sy personale betekenis vir die terapeut toeganklik en kan dit tot oop betekenis tussen terapeut en kind omskep word; en
- * sodra die kind sy kognitiewe, affektiewe of normatiewe betekenis gekonkretiseer het, het hy hom reeds dermate daarvan gedistansieer dat hy tot objektivering kan kom. Beide objektivering en distansieer is wordingswyses. Deur die tussenbeidekoms van die terapeut kan die kind nou op hierdie terapeutiese gunstige moment gesteun word tot niveauverheffing deur betekenisverheffing.

Die psigiese lewe van die kind word geaktualiseer deur kindertekeninge (Van Zyl 1988:37).

Coetzee (1986:13) en Wadeson (1982:340) is van mening dat die volgende aspekte kontra-indikasies vir die gebruik van modellering (kuns) as terapeutiese tegniek is:

- * ongemotiveerde kliënte;
- * pasiënte vir wie die skep van 'n kunswerk bedreigend is;
- * akute psigosies;

- * baie lae intelligensie moontlikheid; en
- * kliënte wat verstandelik of fisies nie in staat is om die instruksies te verstaan nie.

Met die oog op die kommunikasie probleme wat daar rondom gehoorgestremdheid bestaan en die vrees en onvermoë van dowe kinders om te praat, kan daar uit bostaande opmerkings tot 'n gevolgtrekking gekom word dat tekeninge 'n uitstekende medium is om te gebruik met dowe kinders, nie slegs as diagnostiseringsmedium nie, maar ook as terapeutiese hulpmiddel.

Die feit dat die ondersoeker op die agtergrond bly, terwyl die kind teken skep moontlikheid vir observasie, wat baie belangrik is veral ten opsigte van die dowe kind.

Dit is belangrik dat die terapeut in staat moet wees om oor die nodige kommunikasie vaardighede te beskik, sodat die dowe kind die instruksies wat gegee word, kan verstaan.

'n Unieke voordeel van kunsterapie is die permanensie van die produk. Die produk kan gebêre word en indien nodig, vir 'n verdere sessie, gebruik word. Betekenis wat gewysig is kan weer uitgelig word, of dit kan gebruik word om verdere betekenis daaruit te kry. Die terapeut moet diskresie gebruik om te besluit of dit wenslik is om 'n kunswerk na vore te bring. 'n Kunswerk gee die kliënt geleentheid om op subjektiewe wyse met die simbole om te gaan. As daar insig verkry word, kan die persoon objektiver en die inhoud as werklikheid gerig op homself sien (Wadson 1982:331; Schaverien 1987:102; McNiff 1988:62). Woorde kan maklik vergeet/verdraai word, maar 'n kunswerk is 'n vaste klinkklare gegewe (Hall 1987:158).

In sommige gevalle voel die kliënt dat hy die kunswerk vir die terapeut maak om sodoende goedkeuring te kry. Dit moet

duidelik aan die kliënt gestel word, dat die werk waardeer word, maar dat die werk ook vir homself gemaak word. Dit is makliker om kunst terapie te doen met 'n persoon wat geen kunsopleiding gehad het nie. Heelwat kunsstudente konsentreer eerder op die tegniese aspekte van 'n kunswerk as die ekspressiewe moontlikheid daarvan (Wadson 1982:334).

Uit bogenoemde gegewens wil dit voorkom asof kunst terapie by uitstek 'n bruikbare tegniek vir pedoterapie is.

4.19 DIE VEREISTES WAARAAN 'N PEDOTERAPEUTIESE TEGNIEK MOET VOLDOEN OM BRUIKBAAR TE WEES VIR DIE DOWE KIND.

De Wet (1993:163) het die volgende kriteria aangedui waaraan 'n tegniek moet voldoen om bruikbaar te wees vir terapie by die dowe kind:

- * kommunikasie moet moontlik wees;

- vereenvoudigde taal en konkretisering moet moontlik wees;

- * individualisering en identifisering moet moontlik wees; en

- * transendering moet moontlik wees

Hoe meer ervaring die terapeut van dowes het, hoe beter sal die terapeut bestaande terapeutiese tegnieke kan aanpas sodat dit bruikbaar vir die dowe kind is.

Die doel van terapie met 'n dowe kind is nie slegs betekeniswysiging nie maar ook betekenisverbreding.

4.20 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is kunst terapie bespreek en omskryf. Die bruikbaarheid van kunst terapie as indirektiewe pedoterapeutiese tegniek is beskou en daar is tot die gevolgtrekking gekom dat kunst terapie met vrug as 'n pedoterapeutiese tegniek, binne die raamwerk van die ortopedagogiese kriteria, aangewend kan word om die kind in nood op 'n indirektiewe wyse tot betekeniswysiging te begelei.

Laastens is gekyk na die vereistes waaraan 'n tegniek moet voldoen om bruikbaar te wees tydens pedoterapie met die dowe kind binne sy beprekte taalmoontlikhede.

In Hoofstuk 5 gaan daar deur middel van 'n gevallestudie gekyk word na die toepassing van kunst terapie as pedoterapeutiese tegniek met 'n dowe kind.